



*Michelle D'Arcy*

# MIÉRT EGYEZIK BELE AZ ÁLLAM- POLGÁR AZ ADÓFIZETÉSBE?

LEGITIMÁCIÓ, ADÓSZEDÉS  
ÉS AZ AFRIKAI ÁLLAM

Eredeti tanulmány: D'Arcy, Michelle (2011): Why Do Citizens Assent To Pay Tax? Legitimacy, Taxation and the African State. In: *Vitrobarometer Working Paper*, No. 126.

*Miért egyezik bele az állampolgár az adófizetésbe? Milyen feltételek mellett járul hozzá egy magánszemély ahhoz, hogy személyes jövedelmét az állami elosztórendszerre bízva? Milyen állami ellenszolgáltatásokat vár ezért a figyelemre méltó cselekedetért? A tanulmányban ezekre a kérdésekre keressük a választ az afrikai államok vonatkozásában. Három, egymástól elkülöníthető elméleti megközelítést vizsgálunk: i) az adó-ellentételezés elméletét (fiscal exchange thesis), amely az állampolgárok és az állam közötti vertikális kapcsolatokat hangsúlyozza, különös tekintettel azon szolgáltatásokra, amelyeket az állam az állampolgárainak biztosít az adófizetésért cserébe; ii) a „nemzeti politikai közösségről” (national political community) szóló megközelítést, amely kiemeli az állampolgárok közötti horizontális kapcsolatok jelentőségét a nemzeti önmeghatározás tükrében; és iii) az összehasonlító bánásmód (comparative treatment) szempontjait, ahol a hangsúly azon van, hogy az egyik állampolgár iránti állami bánásmód hogyan viszonyul a másik állampolgár iránti bánásmódhoz. A három elmélet vizsgálatához összeállítottunk egy rendezett probitekből álló modellt, amelyben az Afrobarometer által elvégzett legutóbbi kutatás mikroadatait használtuk. Az eredmények igazolták az adó-ellentételezés elméletének egyes elemeit, cáfolták a nemzeti közösség felőli megközelítést, és meggyőző bizonyítékokkal szolgáltak az összehasonlító bánásmód elméletének gyakorlati használhatóságáról. Ezek az észrevételek megkérdőjelezik az uralkodó felfogást, amely kizárólag az adó-ellentételezés és a nemzeti politikai közösség felőli megközelítésre koncentráls és a két elmélettel kapcsolatos további kutatásokat szorgalmazza. Ezzel szemben az összehasonlító bánásmód elméletével a szakirodalom eddig nem foglalkozott az adófizetési szokások vizsgálata során. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy ezen megállapításokat érdemes lehet az afrikai államok legitimitációjáról folytatott tágabb szemléletű viták esetében is felhasználni.*

## BEVEZETÉS

Miért egyezik bele az állampolgár az adófizetésbe? Milyen feltételek mellett járul hozzá egy magánszemély ahhoz, hogy személyes jövedelmét az állami elosztórendszerre bízva? Milyen állami ellenszolgáltatásokat vár ezért a figyelemre méltó cselekedetért? Míg politikai szereplőként valószínűleg a szavazás az állampolgár legfontosabb cselekedete – amelyen keresztül megszabhatja, hogy kik jussanak hatalomhoz –, addig gazdasági szereplőként ez a cselekedet az adófizetés lehet, amellyel hozzájárulhat az állam működéséhez. Mivel a legtöbb kormány számára a legfontosabb jövedelem adókból származik, az adózás mindig is egy olyan központi kérdés maradt, amely meghatározta az állampolgárok és az állam viszonyát.

Ebben a tanulmányban az adófizetési hajlandósággal kapcsolatban fogalmazzuk meg kérdéseket az afrikai kontinens vonatkozásában. Például arról, hogy mi határozza meg az adófizetési szokásokat. De ami ennél is fontosabb, olyan tágabb jelentőségű kérdésekkel is foglalkozunk, amelyek az állam és az állampolgárok eddig feltáratlan és kevésbé tisztázott kapcsolatrendszerét vizsgálják. Noha széles körű egyetértés uralkodik az afrikai államok legitimitációs deficitjével és azzal kapcsolatban, hogy ez a deficit a kontinens fejlődésének alapjait is érinti (Englebert 2000), az állam és az állampolgárok közötti viszony természetéről a mai napig vitáznak. Néhányan úgy gondolják, hogy ez a kapcsolat szilárd, az afrikai állam dominálja, és nem hagyja meg a társadalmi erők számára a szükséges függetlenséget (Bayart 1993; Chabal és Deloz 1999). Mások amellet érvelnek, hogy a kapcsolatot a távolság jellemzi, amelyben az állam autonóm, az elitek pedig elszigeteltek a külső nyomással szemben (Bates 1981; van de Walle 2003). Mindkét megközelítés az illegitimitációból indul ki, amit az interakciót akadályozó távolsággal, illetve a kapcsolatok bebetonozottságával magyaráznak.

Amennyiben az adózásra mint az állampolgárok szemében az állam legitimitációjának állandó és folyamatos fokmérőjére tekintünk, akkor megválaszolhatjuk azt a kérdést, hogy vajon a távolság vagy a bebetonozottság jellemzi-e jobban az állam és a polgárai közötti kapcsolatot. Schumpeter szerint magyarázó erővel bírhatnak az adóügyi kérdésekkel kapcsolatos egyedi megfigyeléseken keresztül levont következtetések, mivel szerinte az államháztartás vizsgálata „kitűnő kiindulópont lehet a társadalmi folyamatok elemzéséhez”. Egyrészt „a költségvetési politika járulékos hatásai miatt (hiszen a költségvetési kérdések szinte minden változás megértésében segíthetnek)”, másrészt „szimptomatikus jelentőségüknél fogva (amennyiben feltételezzük, hogy hatást gyakorolnak a költségvetésre)” (Schumpeter 1990: 101). Az adófizetési hajlandóság nem csak visszatükrözi, de meg is határozza az állam és az állampolgárok viszonyát, ezért a kapcsolat mozgatórugóinak megismerésével az adózáson túlmutató, tágabb vonatkozású kérdésekre is választ kaphatunk például az afrikai állam természetével kapcsolatban.

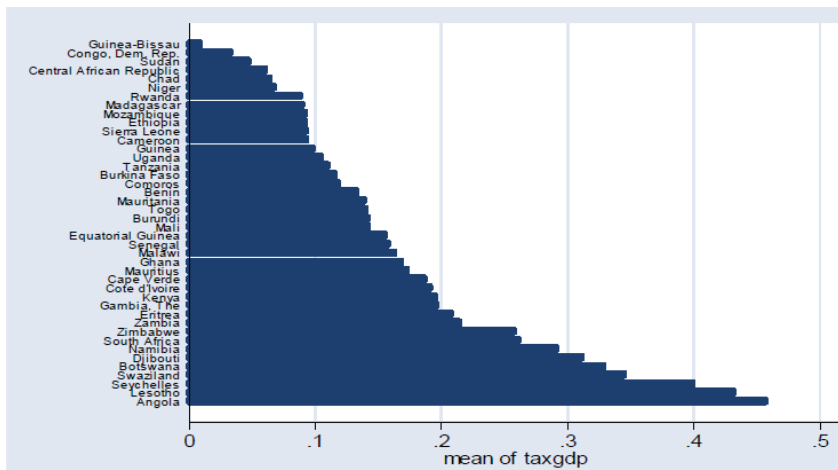
Tanulmányunkban az adófizetési hajlandóság vizsgálatát arra használjuk, hogy pontosabb képet kaphassunk az afrikai kormányzati hivatalokkal szemben támasztott elvárásairól. Az első fejezet részletes áttekintést nyújt a szubszaharai térség elmúlt harmincöt évének legfontosabb adózási tendenciáiról, kiemelve azokat a faktorokat, amelyek megkülönböztetik egymástól az országokat, és ezért további magyarázatra szorulnak, mint a közvetlen adózás. A közvetlen adózás az adófizetés legszembetűnőbb fajtája, amely intenzív kapcsolatot igényel az állam és polgárai között. A második fejezet áttekinti az adózási trendekkel foglalkozó szakirodalmat. Megkülönböztetjük a kormányformára koncentráló magyarázatokat, amelyek a szakirodalomban is a leghangsúlyosabbak, és az állam szerepvállalásával foglalkozó magyarázatokat, amelyeket gyakran elsősorban technikai, és nem

normatív vonatkozásban tárgyalnak. A tanulmányban inkább ez utóbbiakkal foglalkozunk – azokkal az intézményekkel, amelyek lehetővé teszik a hatalomgyakorlást –, és nem az előbbiekkal, amelyek a hatalom megszerzésének szabályait írják le. A harmadik fejezetben áttekintünk három elméleti, az állampolgári adófizetési hajlandóság legfőbb determinánsaival foglalkozó feltevést: 1. az adó-ellentételezést, 2. a nemzeti politikai közösség elméletét és 3. az összehasonlító bánásmód téziséét. A negyedik fejezet ezen magyarázatok érvényességének ellenőrzésével foglalkozik, felhasználva az Afrobarometer felméréseinek eredményeit. Arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon az elméleteket alátámasztja-e empirikus bizonyíték, pontosabban arra, hogy az elméletek mely elemei a legmeghatározóbbak. Végül a tanulmány az adófizetési hajlandóság kapcsán felmerülő, az állam legitimitációjával foglalkozó, tágabb vonatkozású kérdések átgondolásával zárul.

## ADÓZÁS AFRIKÁBAN – ELTÉRŐ EREDMÉNYEK ÉS A KÖZVETLEN ADÓZÁS REJTÉLYE

1. ábra

*Az adóbevételek GDP-hez viszonyított százalékos aránya  
1972 és 2006 között 42 afrikai ország esetében*



Forrás: Afrikai Fejlődési Mutatók (African Development Indicators)

Nagy különbségek vannak az afrikai országok között az adószerkezet mértékét és annak szerkezetét illetően. Az 1. ábra bemutatja az átlagos adóbevételek GDP-hez viszonyított arányát 42 afrikai ország esetében az 1972–2006 közötti periódusra vetítve az Afrikai Fejlődési Mutatók (ADIs) alapján. Ebből az látszik, hogy az arány a GDP 5 (Csád) és 44 (Lesotho) százaléká között változott.

Az 1. táblázat a Nemzetközi Valutaalap (IMF) Government Finance Statistics (GFS) című évkönyvéből származó adatokat mutatja be, amely meglehetősen részletes bontásban ugyan, de az ADIs-nél kevésbé kimerítően ábrázolja a különböző forrásból származó adóbevételeket. A táblázat megmutatja az egyes országok adószerkezetét három különböző adószerkezeti szint mellett: a GDP tíz százalékát, vagy annál kisebb hányadot kitevő adóbevétel; tíz és húsz százalék közötti, illetve harminc százalék vagy azt meghaladó adóbevétel. A számok alapján leolvasható, hogy az afrikai országok közötti legnagyobb különbség a közvetlen adózásból származó bevételek esetében van. Szinte az összes országban az importra és az exportra kivetett vámok jelentik az adórendszer gerincét. Ezeket egészíti ki a többi közvetett adófajta, vám jellegű és forgalmi adó formájában. Ez utóbbiak nagyjából minden egyes kategóriában hasonló mértékben járulnak hozzá az állami bevételekhez, bár a vám jellegű adók fontosabbak az alacsonyabb adószerkezeti képességekkel rendelkező országokban. A közvetlen adózásban találhatóak a legjelentősebb eltérések. Az alacsony adóbevételű országok gyenge képességekkel rendelkeznek a jövedelem- és a társasági adó beszedésében, míg a középső vagy felsőbb besorolású országok tekintélyes hányadot hajthatnak be. Amellett, hogy Botswana-ban, a Dél-afrikai Köztársaságban, Namíbiában és Zambiában a termelési tevékenységet folytató külföldi vállalatok jelenléte határozza meg a társasági adóbevétel mértékét, még nem tisztázott, hogy a külföldi vállalatokon kívül milyen egyéb tényezők okozhatják az eltérő eredményeket – különös tekintettel a jövedelemadó beszedésénél mutatkozó különbségekre.

### 1. táblázat

*Adószerkezet különböző adószintek mellett 19 szubszaharai állam esetében*

Ország	Adóbevétel és GDP (%)	Jövedelemadó	Társasági adó	Forgalmi adó	Közvetett adó	Import vám	Export vám
Uganda	8	2	10	31	11	20	53
Etiópia	9	10	9	41	16	25	25
Ruanda	10	8	8	10	20	29	17
Sierra Leone	10	10	17	3	19	44	27
<b>Átlag</b>		8	11	21	17	30	30
Ghána	11	10	8	–	5	19	62
Burundi	13	9	11	10	24	22	23

Ország	Adóbevételek és GDP (%)	Jövedelemadó	Társasági adó	Forgalmi adó	Közvetett adó	Import vám	Export vám
Kamerun	13	12	20	13	9	27	27
Benin	14	3	11	13	5	46	46
Szenegál	15	8	12	–	–	–	28
Gambia	17	19	37	–	–	62	27
Kenya	17	17	17	31	31	19	25
Elefántcsontpart	20	6	23	18	4	31	–
Zambia	20	15	17	32	22	16	10
<b>Átlag</b>		11	17	20	14	30	31
Botswana	22	9	39	4	–	42	42
Dél-afrikai Köztársaság	22	33	25	20	12	4	46
Togo	23	7	27	15	3	28	43
Szváziföld	26	12	14	6	2	52	14
Namíbia	29	25	17	20	5	32	19
Lesotho	32	18	6	25	10	45	22
<b>Átlag</b>		17	21	15	6	34	31

*Megjegyzés:* Átlagos osztályozású adótípusok a teljes adóbevételek százalékában 1972 és 2005 között, adónemek szerint csoportosítva. Csak olyan országok szerepelnek a táblázatban, ahol legalább egy felmérést elvégeztek egy évtizedben.

*Forrás:* Government Finance Statistics (Nemzetközi Valutaalap)

## AZ ADÓSZEDÉS ELTÉRŐ EREDMÉNYEINEK MAGYARÁZATA

Széles körű egyetértés uralkodik a közgazdászok körében a kormányok adószedési képességeit meghatározó legfontosabb gazdasági változókkal kapcsolatban. Ezek a következők: a gazdaság mérete, a gazdaság és a foglalkoztatás szerkezete, a külföldre irányuló kereskedelem volumene, az informális és a formális gazdaság aránya és a természeti erőforrások (Tanzi és Zee 2000). Fontos, hogy legyen mit megadóztatni, és az is, hogy legyen, aki adót szed. Az afrikai adórendszerekkel foglalkozó legátfogóbb felmérésnek az volt a tanulsága, hogy „az országspecifikus tényezők (például a politikai rendszer, a kormányok megítélése, az adórendszer jellegzetességei) is nagy szerepet játszanak a GDP-hez viszonyított adóbevételek eltéréseiben” (Stotsky és Wolde-Mariam 1997: 24). A fenti általános trendek ismeretében további

magyarázatra szorul, hogy miért lesznek magasabbak vagy alacsonyabbak az adóbevételek, mint ahogyan az a gazdaság mérete és szerkezete alapján elvárható lenne. A közvetlen adókból származó bevételek között van a legnagyobb eltérés Afrikában, a különbségek értelmezéséhez (túl a külföldi multinacionális vállalatok jelenlétén) olyan magyarázatokra van szükség, amelyek nem csak a gazdasági tényezőkre fókuszálnak.

A közgazdaságtani megközelítéstől eltérően abban nincs egyetértés, hogy mely politikai és intézményi változók a leginkább meghatározóak. A politológusok az államformából eredő hatások mellett érvelnek, míg a politikai szakértők (*policy experts*) az „állami képességekre”, azaz az intézményrendszer olyan technikai jellegű sajátosságaira helyezik a hangsúlyt, amelyek segíthetik az állami bevételek növelését. A politológusok érdeklődésének középpontjában az állt, hogy vajon a diktatúrák vagy a demokráciák sikeresebbek-e az adószedésben. Néhányan amellet érveltek, hogy mivel a diktatúrák megfelelő kényszerítő eszközökkel rendelkeznek, és csak minimális akadályokba ütköznek, több adót tudnak beszedni (Haggard 1990). Ezzel szemben mások amellet kardoskodtak, hogy a demokráciák számára a vezetők és az állampolgárok közötti egyetértésre épülő kapcsolat miatt jobb adószedési lehetőségek állnak rendelkezésre (Levi 1988). A gyakorlati tapasztalatok ellentmondásosak. Cheibub nem talált egyértelmű bizonyítékot arra, hogy a diktatúrák rosszabbul teljesítenének, mint a demokráciák (1998), Boix és Thies szerint azonban a demokráciák sikeresebbek (Boix 2001; Thies 2004), míg Fauvelle-Aymer ennek pont az ellenkezőjét állítja (1999). Az államformából eredő hatásokat bizonyító meggyőző érvek hiányában ezek a szerzők arra sem tudnak magyarázattal szolgálni, ami esetleg meghatározó lehet a vizsgálat szempontjából: vajon az állampolgárok motivációi, vagy az államok saját korlátai közötti különbségek játszanak nagyobb szerepet, illetve a hatalom legitimációja mennyire befolyásolja az adószedés sikerességét.

A bizonytalanság egyik magyarázata az lehet, hogy az államformával foglalkozó irodalom kevés figyelmet szentel egy fontos tényezőnek, és ezáltal számos fontos változót mellőz. A szakirodalom jórészt arra helyezi a hangsúlyt, hogy az uralkodó óhaja mennyire korlátlan, illetve korlátozott a társadalmi preferenciák által, és hogy az uralkodó és a társadalom kapcsolata milyen akadályokat állít az uralkodói ambíciók elé. Emiatt a rezsim-elméletekkel foglalkozó irodalom átsiklik az államnak és az állami intézményeknek azon az alapvető szerepkörén, amelyek az uralkodó és a társadalom közötti interakció megteremtését teszik lehetővé, és közvetítő funkciót látnak el. Az adóhatóság például mint ilyen közvetítő, a szerzők egy másik csoportjánál a középpontba kerül. Az „állami képességekre” és a közigazgatási rendszer technikai elemeire nagyrészt politikai tanácsadók (*policy practitioners*) – elsősorban a Világbank és az IMF hivatalnokai által alkotott csoport – helyezik a hangsúlyt. A szervezeti reformokra, a fejlett telekommunikációs rendszerekre, a jobb ellenőrzési folyamatokra, a korrupciótól mentes és hozzáértő hivatalnokokra stb. (lásd

például Gillis 1989; Gillis et al. 1990; Bird és Oldman 1990; Thirsk 1997). A témát kimerítően tárgyalta Casanegra is, aki szerint „a fejlődő országok adópolitikája azok adófelügyeletétől függ” (1990: 179).

Egy adóhatóság technikai képességei nyilvánvalóan fontos szerepet játszanak az adószedés során. Különösen fontos magyarázó tényezők lehetnek egy sikeres adóreform esetén. Hlophe és Friedman az adóhatóság – a közigazgatási reform során létrehozott Dél-afrikai Köztársaság Adóhatósága (SARS) – reformjához kötik a Dél-afrikai Köztársaság javuló adószedési mutatóit (2003). Az elmúlt tizenöt évben hasonló reformokat követően jöttek létre az adófelügyeletetek például Ugandában, Tanzániában és Zambiában is. Mindegyik országban szemtanúi lehettünk az adóbehajtási mechanizmusok javulásának (Gloppen és Rakner 2003). A Hlophe és Friedman, illetve Gloppen és Rakner által elvégzett számítások elsősorban arra törekedtek, hogy megállapítható legyen, vajon az intézményesülést követő, javuló adószedési képességet a demokratikus elszámoltathatóság növekedése okozta-e. Arra a következtetésre kellett jutniuk, hogy a növekedés elsősorban a közigazgatási reform következménye volt. Ugyanakkor mindkét tanulmányban megfigyeltek a fordított oksági kapcsolatról: a már meglévő állammal kapcsolatos attitűdök meghatározzák az adóbevételek nagyságát, és a reformok éppen ezeken az attitűdökön kívántak változtatni. Az országok közötti eredendő különbségeket függő változóként alkalmazva kénytelenek vagyunk az államot érintő normatív attitűdök hatásait is vizsgálni. Az „állam képességeivel” foglalkozó szakirodalom ezt legtöbbször figyelmen kívül hagyta.

Az állami kapacitásokkal foglalkozó irodalom az adózás kérdését nem vizsgálja normatív szempontok szerint, az adózást alapvetően technikai folyamatként kezeli. Az államformára koncentráló irodalom viszont az állami kapacitásoknak, illetve az állam és a társadalom közötti intézményi kapcsolatoknak szentel túl kevés figyelmet. Ha az előbbi államközpontú szemléletére, illetve az utóbbi normatív vizsgálódási kereteire gondolunk, akkor világossá válik, hogy mindkét megközelítésből hiányzik valami. Ez pedig az adórendszer olyan megközelítésű vizsgálata, amely az elméleti érdeklődés középpontjába az államforma helyett magát az államot helyezi. Az állam pusztán technikai kapacitásai helyett az állam legitimitásával foglalkozik úgy, hogy ez utóbbit az állampolgárok szemén keresztül vizsgálja.

## MIÉRT EGYEZIK BELE AZ ÁLLAMPOLGÁR AZ ADÓFIZETÉSBE?

Mint ahogyan azt Allingham és Sandmo adócsalással kapcsolatos elmélete eredetileg modellezi, az állampolgárok adófizetésre vonatkozó döntését alapvetően két dolog határozza meg: az ellenőrzés és a lebukás valószínűsége (1972). Ezt a modellt ugyanakkor



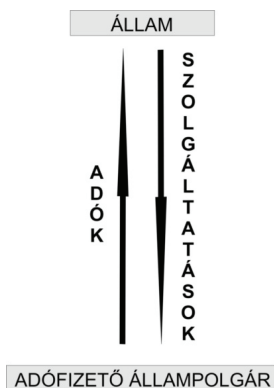
később sokan kritizálták. Az egyik teoretikus át is értékelté azt, mivel az kizárólag a kényszerből fakadó hatásokra koncentrált, figyelmen kívül hagyva a konszenzus szerepét (Sandmo 2005). Az utóbbi időben a közgazdászok egyre inkább a megegyezésre épülő szempontokat helyezték előtérbe, vagyis az „adómorált” vizsgálva igyekeztek megmagyarázni az adófizetési hajlandóságot javító motivációkat (Cummins et al. 2005). Három fő iránya van azoknak az elméleti megközelítéseknek, amelyek az adómorált vagy közvetlenül, vagy közvetetten az állam és annak polgárai közötti kapcsolatokat alapján vizsgálják – az adózás ellentételezésének elmélete, a nemzeti politikai közösség megerősítésével kapcsolatos érvek, és azok, amelyek az állampolgárok iránti bánásmódokat hasonlítják össze.

## A VERTIKÁLIS MEGKÖZELÍTÉS: AZ ÁLLAMPOLGÁROK ÉS AZ ÁLLAM

Az adózás ellentételezésének elmélete szerint – mint ahogy azt a 2. ábra mutatja – az adófizetők legfontosabb szempontja, hogy mit kapnak közvetlenül az adójukért cserébe szolgáltatások formájában. Ez alapján az állam és az állampolgárok közötti kapcsolatot a felek között létrejövő fiskális szerződés jeleníti meg. Ebből a központi gondolatból kiindulva számos kiegészítő és általánosabb tételt is megfogalmaztak: az állami jövedelmek megszerzésének módja meghatározza az állam karakterét is (Moore 2004); az állam azokkal van a legközvetlenebb kapcsolatban, aiktól a legnagyobb bevétele származik (Timmons 2005); a kiszolgáltatottság az állampolgárok kezében lévő legfontosabb ütközéspont az állammal szemben a demokratikus és társadalmi igényekre reagáló működés kiharcolásához (Levi 1988; Ross 2004).

**2. ábra**

*Az adó-ellentételezés elmélete*



Míg az érvelést nagyfokú érdeklődés és számtalan elmélet követte, a gyakorlati tapasztalatok megosztóak. Nagy elemszámú, több országon átívelő statisztikai vizsgálatok alapján mind Ross, mind Timmons megerősítve látják az adózás ellentételezésének elméletét (Ross 2004; Timmons 2005). Ross, megvizsgálva az adórendszert a reprezentációs elmélet vonatkozásában, fontos összefüggést talált az adó egyéni kiadásokhoz viszonyított aránya és a demokratikus képviselő között. Ez azt jelenti, hogy a költség-haszon elemzés az alapja az állampolgári kalkulációknak. Timmons érvelése szerint azok, akik fizetnek a kormánynak, jelentős kedvezményekben részesülnek. Amikor a szegények többet fizetnek (regresszív adók formájában), akkor a kormány nagyobb figyelmet szentel az alapvető szolgáltatások biztosításának. Amikor pedig progresszív adózáson keresztül a gazdagok fizetnek többet, a tulajdon védelme kerül előtérbe. Ugyanakkor mind a mikrogazdasági mutatók, mind a kvalitatív elemzések eltérő eredményeket mutatnak. A Dél-afrikai Köztársaságban végzett közvélemény-kutatás eredményei alapján Fjeldstad nem talált egyértelmű összefüggést az adó-ellentételezés és a fizetési hajlandóság között (Fjeldstad 2004: 549–550). Az egyén viselkedésének és az állammal való kapcsolatának makroszinten történő operacionalizálása és aggregálása meglehetősen nehézkes. Ezért Timmons és Ross eredményeinek magyarázata során elővigyázatosnak kell lenni. Hasonlóképpen figyelni kell arra a jól ismert problémára is, amikor egy egyedi eset alapján szeretnénk általános következtetéseket levonni. Noha az adó-ellentételezés hipotézise elméletileg jól megalapozott, igazolásához még szükség van ellentmondásmentes empirikus eredményekre.

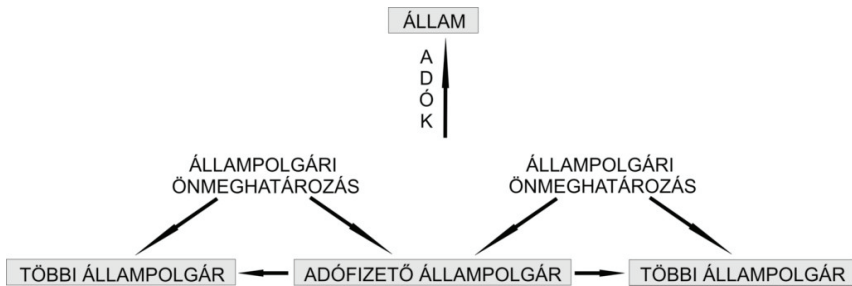
A bizonyosság hiányának egyik oka lehet az elemzési kereten belüli leegyszerűsítés, különösen az adózás és az állam, illetve az állampolgárok közötti viszony egydimenziós modellé való redukálása. Ez alapján az állampolgár az állammal szerződést köt, amelynek keretében fizet bizonyos szolgáltatásokért, cserébe azért, hogy az állam ezeket a funkciókat ellátja. Ez az elgondolás alapvetően abból indul ki, hogy az adózás egy piaci elven működő cserefolyamat a közsféra két szereplője között. Az elmélet ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az adózás egyik fontos elemét – azt a folyamatot, amely során a magánvagyonból közjóság lesz. Ez természeténél fogva túlmutat a két szereplő közötti cserekapcsolaton. Amikor a magántulajdonból közjóság lesz, az nem csak az állampolgár állammal való normatív és szerződéses viszonyát jelenti meg, hanem a többi polgárról alkotott elképzelését is. Ugyan mindenki részesülni fog (valamilyen mértékben) azokból a közszolgáltatásokból, amelyekért fizet, de az adófizetők azzal is tisztában vannak, hogy befizetett adójuk bizonyos hányadát az állam polgártársaikra költi. Az adófizetési hajlandóság ezért attól is függ, hogy hogyan tekintenek a polgárok a közösségre.

## A HORIZONTÁLIS MEGKÖZELÍTÉS: AZ ÁLLAMPOLGÁR ÉS A KÖZÖSSÉG

Az állampolgárok közti horizontális kapcsolat sokak szerint a legfontosabb tényezője lehet az egyéni fizetési hajlandósággal és az ebből eredő adóbevételrel kapcsolatos magyarázatoknak. Láthatóan az, hogy hogyan költik el az egyén pénzét a többiekre, meghatározza az állampolgár hozzáállását az adózáshoz. A polgári öntudatot erősítő tényezőként a politológusok a közösség szerkezetét és különösen a közösséghez tartozás feltételrendszerét hangsúlyozzák. Lieberman szerint a nemzeti politikai közösség (NPK) meghatározása döntő jelentőségű (Lieberman 2003). Összehasonlítja a Dél-afrikai Köztársaságot, ahol az apartheid alatt az NPK szűk, kirekesztő és faji szempontból meghatározott volt, Brazíliával, ahol a regionalizmus logikája alakította a kiterjedt, befogadó és számos kettős kötést (*cross-cutting cleavages*) létrehozó NPK-t. Az előbbi jelentősebb adószedési képességét annak a különleges képességnek tulajdonítja, hogy egy kicsi, kirekesztő, de összetartó csoport sikeresen tudott a kollektív cselekvési kényszerrel, az adóztatással szembenézni. Persson szintén a horizontális kapcsolatokat jelentőségét hangsúlyozta egy tágabb afrikai kontextusban, különös tekintettel az etnikai kérdésekre (Persson 2008). Amellett érvel, hogy azok a függetlenségüket elnyert országok, amelyek a nemzeti öntudatot hangsúlyozták az etnikai hovatarozással szemben, sikeresebbek voltak azoknál, amelyekben az etnikai gyűlölködés határozta meg a politikát. Botswanát nevezi meg példaként, ahol sikerült kiépíteni a nemzeti öntudatot, és Ugandát ellenpéldaként, ahol a próbálkozás kudarcot vallott.

### 3. ábra

*A nemzeti politikai közösség elmélete*



Mind Lieberman, mind Persson azt hangsúlyozzák, hogy a más állampolgárokra költött állami kiadások elfogadottságát meghatározta az összetartozás kezdeti definíciója, és ebből következően a politikai közösség kohéziójának szintje. Bár abban eltér

a véleményük, hogy melyik struktúrát tartják a leghatékonyabbnak – míg Lieberman (inkább analitikus, mint normatív értelemben) a kicsi és kirekesztő, addig Persson a nagy és befogadó rendszer mellett érvel –, de az oksági viszonyokat mindkét esetben ugyanarra alapozzák. Mindketten abból indulnak ki, hogy az állampolgárság formális szabályai a polgári öntudat különböző szintjeit alakítják ki, amelyek a későbbiekben meghatározzák az állam adószedési képességeit is.

## *AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ BÁNÁSMÓD FELŐLI MEGKÖZELÍTÉS: AZ ÁLLAMPOLGÁR, A KÖZÖSSÉG ÉS AZ ÁLLAM*

Az adórendszeren belül eddig a legtöbb magyarázat kizárólag vagy az állam és polgárai közötti vertikális, vagy az állampolgárok egymás közti horizontális kapcsolataival foglalkozott. Bár a tapasztalatok egyértelműen azt sejtetik, hogy a két megközelítés érvényes lehet, de a kettő közül egyik sem állja meg önállóan a helyét. Továbbá az állampolgár adófizetési hajlandóságának előrejelzése során mindkettő figyelmen kívül hagy egy harmadik, kulcsfontosságú mozzanatot: az egyén viszonylagos helyzetét. Az állampolgárok ugyanis nem abból indulnak ki, hogy az állammal egy légtüres térben élnek az életüket, amelyben csak ketten léteznének. Hasonlóképpen a többi állampolgárral való kapcsolatuk során sem hagyják figyelmen kívül az állammal való kapcsolatukat. Azt is szem előtt tartják, hogy az állam hogyan bánik velük a többi állampolgárhoz viszonyítva. Az ez alapján meghozott ítéletük nem csak az állammal kapcsolatos véleményüket fogja befolyásolni, hanem honfitársaik megítélését is. Amennyiben az állam kivételezik egy bizonyos csoporttal, az meghatározza a többi állampolgár államhoz és a kivételezett csoporthoz fűződő viszonyát is. Ezért nem csak az központi jelentőségű, hogy én mit kapok az államtól, vagy hogy ki tartozik az én közösségembe, hanem az is, hogy az állam hogyan bánik velem a közösségem többi tagjához képest.<sup>1</sup>

---

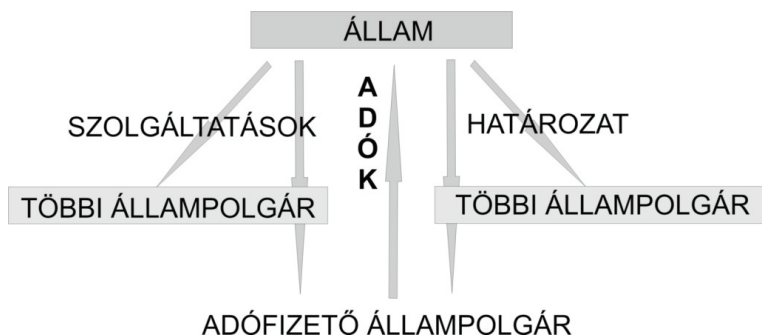
1 A méltányosság összehasonlításának kérdése nem csak abból a szempontból fontos, hogy mit kap valaki az adójáért cserébe, hanem abból is, hogy mit fizet érte. Ez utóbbi probléma azonban kívül esik a tanulmány érdeklődési körén. Az egyéni fizetőképesség alapján, méltányossági szempontok szerint meghatározott adóterhek ötletét a progresszív adózáson keresztül már régen átültették a gyakorlatba. A hagyományos progresszív adóztatás inkább az állampolgárok közötti vertikális egyenlőtlenségekre koncentrált ahelyett, hogy a hangsúlyt a csoportok közötti horizontális egyenlőtlenségre helyezné. A horizontális méltányosság adópolitikába való átültetéséről lásd Stewart et al. (2009).

Az összehasonlító bánásmód szerinti megközelítés és az igazságosság hangsúlyozása erősen jelen van Bo Rothstein, Jan Teorell, Peter Evans és mások munkáiban is. Az összehasonlító bánásmód megközelítését abból a szempontból vizsgálják, hogy milyen ok-okozati összefüggéseket lehet felfedezni közte és a „jó kormányzásról”, a társadalmi tőkéről és a gazdasági fejlődésről szóló viták között. Rothstein és Teorell meglátása szerint a hatalomgyakorlás pártatlansága alapvető feltétel a „jó kormányzáshoz” (2008). Rothstein ezt más írásaiban úgy mutatja be, hogy a társadalmi tőkének és a bizalomnak a kialakulását nem a horizontális kapcsolatokhoz, hanem a vertikális és a horizontális kapcsolatok közötti réshöz köti: az állam hogyan biztosít szolgáltatásokat az állampolgárok számára, és hogyan ítélkezik felettük (Rothstein 2003). Egy állampolgár csak akkor lesz képes bízni honfitársaiban, ha hisz abban, hogy az állam beavatkozik, és igazságosan ítélkezik az állampolgárok közötti kapcsolatok megromlása esetén. Evans és Rauch a weberi állam jelentőségét hangsúlyozzák, utalva az érdem szerint kiválasztott és kellően megfizetett bürokrácia meglétére, mint az állami intézményrendszer pártatlanságának biztosításához nélkülözhetetlen feltételre (Evans és Rauch 2000). Ezekben az érvekben az állam legitimitása pártatlanságának függvénye. Azon képességének, hogy az állampolgárokat egyformán tudja kezelni, és pártatlanul tud ítélkezni vitáikban. Az állampolgárok később erre alapozzák nem csak a kormányba, de az egymásba vetett bizalmukat is.

Az összehasonlító bánásmód szerinti megközelítés ezért az állam ítélkező és kényszerítő funkcióit helyezi a középpontba. Bizonyos tekintetben ez a megközelítés inkább csak kiegészíti, illetve integrálja a horizontális és a vertikális elméleteket, ahelyett, hogy egy teljesen új elméleti keretet hozna létre. Az adó-ellentételezés kifejezéseit használva hangsúlyozza az ítéllethozatal, mint az állampolgárok által elvárt szolgáltatás szerepét, hasonlóképpen, mint ahogyan az az alapvető közjavak, az egészségügy, az oktatás és az infrastruktúra esetében is megfigyelhető. Rothstein és Teorell lényegében egészen odáig mennek, hogy kijelentik: ez az állampolgárok által igényelt elsődleges és alapvető állami funkció. Az összehasonlító bánásmód szerinti megközelítés arra is felhívja a figyelmet, hogy amikor egy állampolgár az államot vizsgálja, akkor azt nem elszigetelten teszi, hanem a honfitársaival való kapcsolatain keresztül. Az állampolgárok közötti horizontális kapcsolatok nem a semmiből jönnek létre. Azokat befolyásolja, sőt akár formálhatja is az állam felé irányuló kollektív viszony. Az összehasonlító bánásmód megközelítése megköveteli, hogy a horizontális és vertikális kapcsolatokat integráltan alkalmazzuk – ahogy azt a 4. ábra is mutatja –, szeparált felhasználásuk ugyanis korlátozott alkalmazhatóságot eredményez. A kettőt egyesítő szemlélet megvilágítja a horizontális és vertikális közötti rész jelentőségét és egy holisztikus, integrált elmélet kidolgozásának szükségességét.

#### 4. ábra

Az összehasonlító bánásmód felőli megközelítés



### ELMÉLETI HIPOTÉZIS: MIÉRT EGYEZIK BELE AZ ÁLLAMPOLGÁR AZ ADÓFIZETÉSBE?

A fentebb tárgyalt három elméleti megközelítés alapján három különböző hipotézist fogalmazhatunk meg az állampolgárok adófizetési hajlandóságával kapcsolatban:

- H1: Az állampolgárok hajlandóak adót fizetni, mert elégedettek azokkal a szolgáltatásokkal, amelyeket viszonzásképpen kapnak.
- H2: Az állampolgárok hajlandóak adót fizetni, mert nemzeti és polgári viszonylatban erősen azonosulnak honfitársaikkal.
- H3: Az állampolgárok hajlandóak adót fizetni, mert úgy érzik, hogy az állam igazságosan bánik velük a honfitársaikhoz képest.

Ezek a feltevések ugyanakkor számos fontos kérdésre nem szolgálnak világos magyarázattal. Mely szolgáltatásokat és a szolgáltatásnyújtás mely mozzanatait tekintjük az állampolgár számára a legfontosabbnak? Melyik típusú diszkrimináció a legbomlasztóbb hatású az állampolgárok államról alkotott nézeteit illetően: a polgárok mint egyének közötti vertikális diszkrimináció, vagy a csoportok ellen irányuló horizontális diszkrimináció? A gyakorlati tapasztalatokat ismertető következő fejezetben kísérletet teszünk ezeknek a hipotéziseknek az együttes vizsgálatára, hogy megállapíthassuk érvényességüket és viszonylagos hatásukat, továbbá, hogy megnevezzük azokat a területeket, amelyek továbbra is érintetlenül maradtak.

# ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

## ADATOK: AZ AFROBAROMETER FELMÉRÉSEI

A felhasznált adatok az Afrobarometer-felmérésekből származnak, amelyeket a ghánai Központ a Demokratikus Fejlődésért (Centre for Democratic Development), a dél-afrikai Intézet a Demokráciáért (Institute for Democracy) és a benini Intézet a Politikai Gazdaságtan Empirikus Kutatásáért (Institute for Empirical Research in Political Economy) vezényelt le.<sup>2</sup> Az országos szintű felmérések összehasonlítható sorozata a demokráciához, a piacokhoz és a civil társadalomhoz fűződő attitűdöket vizsgálta számos afrikai országban. A tanulmányban felhasznált adatok a felmérések harmadik fordulójából származnak, amelyet 2005-ben végeztek el 17 afrikai országban, országonként körülbelül 1200/2400 fős minta felhasználásával és 100 változó vizsgálatával.<sup>3</sup> A mintavételi hiba  $\pm 3$  az 1200 fős minták és  $\pm 2$  a 2400 fős minták esetében. A vizsgálat a választókorú lakosság véletlenszerű kiválasztása során rétegzett mintavételi eljárás alapján készült, és a beszélgetések képzett közvéleménykutatók részvételével, a helyi nyelveken zajlottak.

## FÜGGŐ VÁLTOZÓ

A függő változó a következő kérdésre adott válasz volt: „Kérjük, döntse el, hogy a következő állítással egyetért-e vagy sem: Az adóhatóságoknak mindig joguk van az adószedéshez.” Itt újra hangsúlyozni kell, hogy az érdeklődés középpontjában a hajlandóság állt – vagyis az, hogy az állampolgárok egyetértenek-e azzal, hogy az állam adószedését felelős intézménye legitim alapokon nyugszik – és nem a teljesítés a kérdés, azaz hogy fizetnek-e adót. A kérdés során a „mindig” és a „joga van” kifejezések használatával az adófizetési hajlandóság normatív jellegét igyekeztek megragadni mint az intézményi követelések legitimációja feltétel nélküli hallgatólagos elfogadásának jelét. A lehetséges válaszokat a hagyományos Likert-skálán adták meg: „Egyáltalán nem értek egyet”, „Nem

---

2 Az adatok szabadon hozzáférhetőek a [www.afrobarometer.org](http://www.afrobarometer.org) honlapon.

3 A kutatásban részt vevő országok: Benin, Botswana, Dél-afrikai Köztársaság, Ghána, Kenya, Lesotho, Mali, Malawi, Mozambik, Madagaszkár, Namíbia, Nigéria, Szenegál, Tanzánia, Uganda, Zambia és Zöld-foki Köztársaság. Az adatszolgáltatók elismerik, hogy az országok kiválasztásánál szándékosan a liberalizált politikai rendszerekkel rendelkező országok közül válogattak. Az autoriter rendszerek és a fegyveres konfliktusoktól sújtott országok alulreprezentáltak.

érték egyet”, „Közömbös számomra”, „Egyetértek”, „Teljesen egyetértek”. A válaszadást megtagadók, illetve a „Nem tudom” választ adók kikerültek az adatsorból.<sup>4</sup>

## FÜGGETLEN VÁLTOZÓK

A független változókat három csoportba osztották: 1. Szolgáltatások – az adó-ellen-tételezés vizsgálatához, 2. NPK – a nemzeti öntudattal kapcsolatos elméletek vizsgálatá-hoz, 3. Viszonylagosság – az összehasonlító bánásmód elméletének vizsgálatához.

### 1. SZOLGÁLTATÁSOK

Az állam és polgárai közötti közvetlen vertikális kapcsolatot a szolgáltatásnyújtás területén belül három szempont szerint vizsgáltuk: hozzáférés, minőség és általános teljesítmény. Minden kategórián belül két alapszolgáltatást vettünk figyelembe: az egészségügyet és az oktatást. Így összesen hat változót vizsgáltunk meg: az állam egészség- és oktatásügyben nyújtott teljesítményének értékelését, az egészségügyi ellátáshoz, illetve az oktatáshoz való hozzáférésre vonatkozó személyes tapasztalatokat és ezen szolgál-tatások minőségének lakosság általi megítélését.<sup>5</sup> Az adatok ilyen szempontok szerinti elemzése a következő kérdések feltevését tette lehetővé: a szolgáltatások fontos kiegészítő változóknak tekinthetők-e, amennyiben igen, akkor mely szolgáltatások és a szolgáltatás-nyújtás mely mozzanatai azok?

---

4 Kísérletet tettünk annak eldöntésére, hogy vajon a „nem tudom” válaszokat mennyire befo-lyásolta a kérdező személye iránti viszonyulás vagy az iskolai végzettség. A keresztátlák alkalmazásához azt a kérdést használtuk, amelyet a kérdőívvel kapcsolatos bizalom és a megkérdezett iskolai végzettségének vizsgálata érdekében tettek a kérdések közé. A „nem tudom” választ adók ugyanakkora arányban gondolták, hogy a kérdőívet a kormány vagy az adóhatóság állította össze, mint az egyéb válaszokat adók. Az iskolai végzettség vizsgálata hasonló eredményre vezetett, ezért feltételezhető, hogy a „nem tudom” válaszokat anélkül is figyelmen kívül lehet hagyni, hogy azok jelentősen torzítanak az eredményeket a kormányzati szervektől való félelem vagy az aluliskolázottság miatt. Ezen feltételezés alátámasztása érdekében megvizsgáltuk, hogy vajon a középső kategóriához („közömbös számomra”) kapcsolt „nem tudom” válaszok mennyire befolyásolják az eredményt: azt találtuk, hogy nem befolyásolják.

5 Az összes változóból kizártuk azokat a válaszokat, amelyek alapján a válaszadók nem rendelkeztek tapasztalattal a közszolgáltatásokról. Ha arányuk jelentős mértékű lenne, akkor az befolyásolná az eredményeket, hiszen az a közszolgáltatások hiányára utalna. Ugyanakkor a tapasztalatokkal nem rendelkezők aránya csupán 6 százalék volt a közkórházak és 13 százalék az állami iskolák esetében.



## 2. NEMZETI POLITIKAI KÖZÖSSÉG

A polgári öntudat mélységének, illetve szintjének megállapításához nehéz változót találni. Mivel a szakirodalom felhívta a figyelmet arra, hogy az etnikai hovatartozás kérdése megnehezíti a nemzeti öntudattal kapcsolatos vizsgálódást (Persson 2008), a felmérések során egy segédkérdést használtak, amelyben a válaszadóktól megkérdezték, hogy mennyire érzik magukat jobban elkötelezve a nemzeti, mint az etnikai identitásukkal szemben. Két segédváltozót alkottunk a kérdés operacionalizálásához: a NationalID azt jelöli, hogy nemzeti öntudatuk erősebb, míg az EqualID a nemzeti és az etnikai identitás hasonló erősségét mutatja.

## 3. ÖSSZEHASONLÍTÓ BÁNÁSMÓD

Az összehasonlító bánásmód elméletének vizsgálatához olyan mutatóra van szükség, amely képes megragadni, hogy az állampolgár mennyire érzi igazságosnak az állam saját magával szemben tanúsított bánásmódját a többi honfitársával szembeni bánásmódhoz képest. Mivel a függő változó az adózással kapcsolatos, itt két változót használunk, amely a hatóságok által adócsaláson kapott személyek elleni fellépésre kérdez rá. Az első kérdés így hangzott: „Ön szerint mennyire valószínű, hogy a hatóságok érvényesíteni tudják a törvényt egy magasabb beosztású hivatalnokkal szemben, aki jövedelme bizonyos része után nem fizetett adót?” Ezzel a kérdéssel megragadható, hogy a válaszadó szerint mindenki aki adót csal, hatalmi pozíciójától függetlenül, egyenlő bánásmódban részesül-e. A változót az EnforceOf címmel jelöltük meg. A második kérdés pedig: „Ön szerint mennyire valószínű, hogy egy Önhöz hasonló állampolgár esetében a hatóságok kikényszerítenék a törvény betartását, amennyiben jövedelme egy bizonyos része után nem fizetne adót?”<sup>6</sup> Ezzel a kérdéssel megragadható, hogy a válaszadó szerint saját magának, illetve a hozzá hasonló embereknek szembe kell-e nézniük valamilyen szankcióval adócsalás esetén – azaz vajon érvényesül-e az egyenlő bánásmód elve, jelezve, hogy a rendszer igazságos. A törvények hatékony betartása a csalás esetére kilátásba helyezett hiteles fenyegetések rendszerén keresztül hatással van az állampolgárok engedelmes-ségére (Cummings et al. 2005). A függő változó a hajlandóság és a javasolt működési mechanizmus az igazságosság észlelésén keresztül fogható meg. A változót EnforceAll címmel jelöltük meg. A megkérdezett etnikai csoportjával szembeni igazságosságot mérő utolsó változó az EthnicTreat.

---

6 Ez a két változó vitathatatlanul ugyanazt a hatást eredményezheti. Ugyanakkor a korreláció alacsony, mindössze 19, ami azt jelenti, hogy az egyik változó értékeinek varianciája mindössze 4 százalékban köthető a másik változó szórásnégyzetéhez.

#### 4. KONTROLLVÁLTOZÓK

A felmérés vizsgálta az alapvető demográfiai jellemzők hatásait is: a megkérdezettek korát, nemét, foglalkozását, iskolai végzettségét, etnikai hovatartozását, és hogy városi vagy vidéki térségben lakik-e a megkérdezett. A foglalkozásokat újrakódolták a formális és az informális szektor szerint, hiszen ez egy fontos tényező a tényleges adófizetés valószínűségének meghatározása szempontjából. A saját etnikai csoport hatalmi pozíciója szintén kontrollváltozóként jelenik meg, mert – mint ahogy Kasara rámutatott – az uralkodó etnikai csoportot gyakran magasabb adóterhek sújtják, legalábbis ami a mezőgazdasági termelést illeti (Kasara 2007). Mindezeket kontrollváltozóként vizsgálták az egyedi országhatások ellenőrzéséhez. A modellben egy sor egyéb, az adófizetési szokásokat befolyásoló tényezőt vizsgáltunk: az általános bizalom különböző szintjeit, mivel a bizalom látszólag befolyásolja, hogy milyen mértékben várjuk el a többiektől az adófizetést, és ezáltal elkerülhetővé válik a potyautasság problémája is (Scholz és Lubbel 1998; Fjeldstad 2004; Kjaer 2009), és annak társadalmi megítélését, hogy az adóellenőrök mennyire korruptak. Az utolsó kontrollváltozónk a demokráciával való elégedettség, hogy megkíséreljük elkülöníteni egymástól az állami intézmény és az államforma egyedi hatásait.

### MÓDSZERTAN

A függő változó egy ordinális mérési szintű változó, az adatokat egy háromszintű hierarchiális rendszerben helyeztük el: az egyéneket első szintű mintavételi egységekké rendeztük, amelyeket az országhatárokon belül határoztunk meg. Ugyan időnként lineáris regressziót alkalmaztunk a Likert-skálán elhelyezett változóknál, de csak abból a feltételezésből kiindulva, hogy mind a négy intervallum egyenlő hosszúságú. Mivel ezt a feltételezést nehéz megerősíteni, a rendezett probitek használata pontosabbnak tűnik (mint ahogy McKelvey és Zavoina [1975] ajánlották). Nem alkalmaztunk többszintű modellt, mivel a nemzeti, vagy a nemzetinél alacsonyabb szintű változók hiányoztak a modellből; érdeklődésünk középpontjában az egyéni szintű változások álltak, és ezeket nem akartuk elveszteni az aggregációval. Más módszerek segítségével tettük lehetővé az adatok hierarchiális természetének figyelembevételét: az országos szinten rögzített hatásokat, az országonként egyedi regressziókat és a városi/falusi szinten összegzett középértékek szignifikanciaszintjének vizsgálatát használtuk.

A következő egyenlet az állampolgárok adófizetési hajlandóságát mutatja:

Ahol  $Y_i^*$  a közvetlenül nem megfigyelhető háttérváltozó, amely az állampolgárok adófizetési hajlandóságára utal és  $x_i'$  egy vektor, amely a következő magyarázó változókat fedi:

$SE_i$  = Társadalmi és gazdasági személyes jellegzetességek (nem, kor, foglalkozás, város/vidék)

$PS_i$  = Közszolgáltatások megítélése

$NPC_i$  = Nemzeti öntudat erőssége

$CT_i$  = Összehasonlító bánásmód változói

$C_i$  = Egyéb kontrollváltozók

A mintavételi hiba  $\varepsilon_i$ , amely azt mutatja, hogy a véletlen mintavétel során kik kerültek a megkérdezettek csoportjába.

## EREDMÉNYEK

Az eredmények, amelyeket a 2. táblázat összegez, azt mutatják, hogy az adó-ellen-tételezés és az összehasonlító bánásmód elméletéből származó elemek szignifikánsak. A probitokból származó  $\beta$ -együtthatót nehéz magyarázni, a 2. táblázat megadja a hajlandóság valószínűségének marginális hatásait és ezek standard hibáit minden egyes együtthatóra nézve. Ez annak a valószínűségnek a marginális hatása, hogy a megkérdezett teljes mértékben egyetért azzal, hogy az adóhatóságnak joga van az adószedéshez, amikor az összes többi független változót rögzítjük a középső értékénél.

**2. táblázat**

*Határhatások a rendezett probitek esetében az 5. válaszkategória mellett („teljesen egyetért”)*

Elmélet	Változó	1	2	3	4	5
Adó- ellentételezés	Egészségügy kezelése	.031*** (.005)	~	~	.03*** (.005)	.036*** (.008)
	Oktatás kezelése	.017*** (.005)	~	~	.016*** (.005)	-.004 (.009)
	Egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés	.017*** (.004)	~	~	.015*** (.004)	.005 (.006)
	Oktatáshoz való hozzáférés	.012** (.004)	~	~	.011** (.004)	.005 (.007)
	Egészségügy minősége	-.006* (.003)	~	~	-.005 (.003)	.007 (.006)
	Oktatás minősége	.005 (.003)	~	~	.004 (.003)	-.012* (.006)
NPK	NationalID	~	.005 (.005)	~	.002 (.005)	-.002 (.008)
	EqualID	~	.02*** (.005)	~	.014** (.005)	.023* (.008)

Elmélet	Változó	1	2	3	4	5
Összehasonlító bánásmód	EnforcementOf	~	~	.031*** (.004)	.027*** (.004)	.024*** (.006)
	EnforcementAll	~	~	.05*** (.005)	.047*** (.005)	.038*** (.012)
	Etnikai csoport kezelése	~	~	-.021*** (.005)	-.014** (.005)	.022* (.01)
Kontroll-változók	Korrupció	-.002 (.004)	-.006 (.004)	.002 (.004)	.001 (.004)	.01 (.008)
	Bizalom	.017*** (.004)	.021*** (.004)	.013*** (.004)	.016*** (.004)	.025*** (.007)
	Demokráciával való elégedettség	.045*** (.004)	.054*** (.004)	.051*** (.004)	.04*** (.004)	.028*** (.007)
Demográfiai kontroll-változók	Városi	-.005 (.004)	-.006 (.004)	-.005 (.004)	-.004 (.004)	-.004 (.006)
	Formális	.008 (.005)	.009 (.005)	.008 (.005)	.009 (.005)	.012* (.006)
	Nincs iskolai végzettség	-.066*** (.017)	-.067*** (.017)	-.066*** (.017)	-.066*** (.017)	-.065*** (.012)
	Első szintű végzettség	-.053** (.019)	-.051** (.019)	-.05** (.019)	-.053** (.019)	-.045** (.018)
	Második szintű végzettség	-.039 (.019)	-.029 (.019)	-.028 (.019)	-.031 (.019)	-.02 (.018)
	Harmadik szintű végzettség	-.019 (.019)	-.015 (.019)	-.014 (.019)	-.017 (.019)	-.005 (.02)
	Nő	-.010** (.004)	-.009** (.004)	-.01** (.004)	-.01 (.004)	-.014*** (.003)
	Kor	-.000 (.000)	-.000 (.000)	-.000 (.000)	-.000 (.000)	-.000 (.000)
	Hatalmon levő etnikai csoport	-.007 (.005)	-.007 (.005)	-.005 (.006)	-.007 (.005)	-.006 (.006)
	Log valószínűség	-35 299.2	35 385.8	-35 248.3	-35 180.2	-35 455
	$\chi^2$	1639.10***	1465.89***	1528.70***	1708.59***	929.49***
	Pseudo R <sup>2</sup>	0.0227	0.0203	0.0212	0.0237	0.0184
	N	25 394	25 394	25 394	25 394	25 394

Megjegyzés: Standard hiba zárójelben. A tesztek a Stata 10.0 programmal végeztük.

Jelmagyarázat: \*\*\*Szignifikáns .001 szinten; \*\*Szignifikáns a .01 szinten; \* Szignifikáns a .05 szinten

Mint ahogy az első regresszió mutatja, amely tartalmazza az adó-ellentételezési elmélet és a kontrollváltozók alapján érdemesnek talált változókat, az állampolgárok számára biztosított szolgáltatásoknak fontos szerepük van az adófizetési hajlandóság alakulásában. Érdekes módon az egészségügyi szolgáltatások nagyobb hatással voltak az eredményekre, mint az oktatás – hasonlóképpen a hozzáférés is fontosabb volt, mint a minőség. Az a meggyőződés, hogy a kormány jól, vagy nagyon jól kezeli az alapvető egészségügyi szolgáltatások fejlesztését, 3,1 százalékkal növeli annak valószínűségét, hogy valaki teljes mértékben egyetértsen az adószedéssel. Az oktatás esetében az együttható alig haladja meg ennek a felét, 1,7 százalékat mutat. Az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés látszólag nagyobb hatással van az adófizetési hajlandóságra, mint ezen szolgáltatások tapasztalt minősége. Ha valaki könnyen vagy nagyon könnyen jut közegészségügyi vagy oktatási szolgáltatásokhoz, akkor rendre 1,7, illetve 1,2 százalékkal nagyobb valószínűséggel lesz hajlandó adót fizetni. Az alapvető oktatási szolgáltatások igénybevétele során tapasztalt problémák száma nincs statisztikailag szignifikáns kapcsolatban a függő változóval, míg az ezzel egyenértékű, de egészségüggyel kapcsolatos érték szignifikáns ugyan, de hatása nem túl nagy: minden egyes további probléma 0,6 százalékkal csökkenti az adófizetési hajlandóságot.

Az eredmények alapján elkülöníthetjük egymástól, hogy mely alapvető szolgáltatások és a szolgáltatásnyújtás mely mozzanatai számítanak leginkább az állampolgárok adófizetési hajlandósága szempontjából. Az derül ki, hogy míg mindkét szolgáltatás számít, az egészségügyi szolgáltatás biztosítása fontosabb, mint az oktatásé. Ez azért lehet így, mert míg a lakosságnak csak egy kisebb, iskoláskorú gyermeket nevelő része érintett közvetlenül az oktatásügy által, addig a megfelelő egészségügyi ellátásban a teljes lakosság érdekelt. Továbbá a kormány teljesítményének megítélése az alapvető szolgáltatások kezelését illetően általánosságban nagyobb hatással van az adófizetési hajlandóságra, mint a közvetlen tapasztalatok, ami igazolja azt az elképzelést, hogy a szolgáltatásnyújtás dinamikusszemlélete a fontos. Egy állampolgár adózáshoz fűződő viszonyának megváltoztatásához nem elég a szolgáltatásokkal kapcsolatos aktuális tapasztalataiból kiindulni, a javuló szolgáltatásokba vetett reményeit is figyelembe kell venni. Végül, a hozzáférés fontosabbnak látszik, mint a minőség. Mind az egészségügy, mind az oktatás pozitív kapcsolatban van az adófizetési hajlandósággal, de úgy tűnik, hogy csak az egészségügyi ellátás színvonalá számít, az is csak kismértékben, és statisztikai szignifikanciája a további regressziókat követően el is tűnik.

Az eredmények csak korlátozott mértékben támasztják alá azt a horizontális megközelítést, amely a nemzeti öntudat elsőbbségét hangsúlyozza az etnikai identitástudattal szemben. Pozitív kapcsolat van a függő változó és a kizárólag nemzeti önmeghatározás mértéke között, de a hatás kicsi, és statisztikailag nem jelentős. A függő változó és a

megosztott etnikai és nemzeti identitás mértéke közötti kapcsolat erősebb és jelentősebb is. A megosztott identitástudattal rendelkezők 2 százalékkal nagyobb valószínűséggel értenek egyet azzal, hogy a kormánynak joga van az adószedéshez. Ugyanez az eredmény statisztikailag szignifikáns, de nem igazolja az elmélet alapján megfogalmazott hipotézist, miszerint az erősebb nemzeti identitástudattal rendelkezők nagyobb valószínűséggel lesznek hajlandók adót fizetni. Ezért az eredmények csak kismértékben támasztják alá azt az elméletet, hogy minél sikeresebb egy állam a minden mást elnyomó nemzeti identitástudat kialakításában, annál többen lesznek hajlandók adót fizetni. Az eredmények inkább azt sugallják, hogy a nemzeti és az etnikai identitás megosztottsága az, ami növeli az állampolgári hajlandóságot.

A 3. modell az összehasonlító bánásmód szerinti megközelítést vizsgálja. Az eredmények azt mutatják, hogy amennyiben valaki hisz abban, hogy a magasabb pozícióban lévő hivatalnokoknak is szembe kell nézniük a büntetéssel adócsalás esetén, akkor az adófizetési hajlandóság 3 százalékkal nő. Az abba vetett hit, hogy valakinek, illetve a hozzá hasonló összes többi embernek büntetéssel kell számolnia, 5 százalékkal növeli a hozzájárulás valószínűségét. A saját etnikai csoporttal szembeni egyenlőtlen bánásmód észlelése szintén fontos tényező. Annak észlelése, hogy a saját etnikai csoporttal szemben időnként, vagy mindig igazságtalanul bánnak, 2 százalékkal csökkenti az adófizetési hajlandóság valószínűségét. Éppen ezért kijelenthető, hogy az adatok alátámasztják azt az elméletet, hogy az állam egyének és csoportok felé irányuló igazságos bánásmódja növeli az adófizetési hajlandóságot.

A 4. modell integrálja a három elméleti megközelítést annak érdekében, hogy megkülönböztethetőek legyenek az állampolgárok holisztikus döntéseinek legfontosabb elemei. A kormány egészségügyi és oktatási kérdéseket illető intézkedései és az egészségügyi ellátáshoz, valamint az oktatáshoz való hozzáférés továbbra is statisztikailag jelentős maradt, de az egészségügyi szolgáltatások észlelt színvonala jelentéktelenné vált. A nemzeti identitástudat jelentéktelen maradt. Az abba vetett hit, hogy a saját etnikai csoporttal szemben igazságtalanul bánnak, hogy a megkérdozetteknek, illetve a hozzájuk hasonló embereknek és a hivatalnokoknak büntetéssel kell szembenézniük adócsalás esetén, továbbra is szignifikáns maradt és megőrizte együttthatóinak értékeit. Az együttthatók értékeit illetően a hozzájárulás valószínűségére legnagyobb hatást gyakorló változó az abba vetett bizalommal volt kapcsolatos, hogy valakinek az összes hozzá hasonló egyénnel együtt büntetéssel kell szembesülnie adócsalás esetén (5 százalék), amit a kormánynak az egészségügyi ellátás érdekében tett intézkedéseinek megítélése követett (3 százalék).

A kontrollváltozók esetében érdemes megjegyezni, hogy egyik regresszió során sem sikerült kimutatni statisztikailag számottevő kapcsolatot a korrupció és az adófizetési hajlandóság között. A legtöbben korruptnak tartják az adóhivatalnokok egy részét,

de ez nem befolyásolja az állam adószedési jogának megítélését. A demokráciával való elégedettség pozitív kapcsolatban van a függő változóval, a hozzájárulás valószínűségét 3,6 százalékkal növeli. A másokba vetett bizalom szintén 1 százalékkal növeli az adófizetési hajlandóságot. A demográfiai mutatókkal kapcsolatos kontrollváltozókat illetően érdemes megjegyezni, hogy nincs statisztikailag jelentős különbség a városi és a vidéki lakosság, illetve a formális szektorban dolgozók között. Ugyanakkor a nők, az iskolázatlanok, illetve a csak elemi végzettségűek esetében jelentősen alacsonyabb annak az esélye, hogy teljes mértékben egyetértsenek az állam adószedési jogával, rendre 1, 6,5 és 5,3 százalékkal. Ebből arra következtethetnénk, hogy kapcsolat van az adófizetési képesség és az adófizetési hajlandóság között, mivel ezek a csoportok általában szegényebbek. A megkérdezett etnikai csoportjának hatalmi pozíciója és a függő változó között nincs szignifikáns kapcsolat. Ez ugyanakkor nem mond ellent Kasara számításainak, csupán azt jelzi, hogy a megkérdezettek nem feltétlenül vannak tudatában annak, hogy az etnikai csoportjukba tartozókat nagyobb adó sújtja, mint a többi csoport tagjait.

Az eredmények magyarázó erejének vizsgálatához, hogy megpróbáljunk további egyedi hatásokat elkülöníteni, az ötödik regresszió során egyrészt a válaszok középértékeit használtuk a kisvárosi/falusi szinten, amely a felmérés legalacsonyabb mintavételi egysége volt. Másrészt csoportokba rendeztük az ehhez a szinthez tartozó standard hibákat. Ahogy az eredményekből látszik, az adó-ellentételezéssel kapcsolatos változókhoz tartozó együttthatók veszítettek jelentőségükből, kivéve az egészségügyi ellátás javítása érdekében tett erőfeszítéseket (amelyek most még inkább marginális hatással voltak a függő változóra) és az oktatás színvonalát (amely statisztikailag szignifikánssá vált). Az összes összehasonlító bánásmóddal kapcsolatos változó szignifikáns maradt, de a hatásuk kisebb lett. Bár az etnikai csoportot érő bánásmód együttthatója pozitív lett, szignifikanciaszintje alacsony. A bizalom és a demokráciával való elégedettség megőrizte jelentőségét és erősségét, míg a korrupció továbbra is jelentéktelen maradt. Ugyan a középértékek használatával a nagyobb eltérést mutató vélemények nagyrészt eltűntek, az eredmények azt sugallják, hogy a függő és független változók közötti legerősebb kapcsolat a kormány egészségügyi ellátással kapcsolatos intézkedései, valamint a hivatalnokok és az állampolgárok büntetéssel való szembenézésének valószínűsége mentén alakult ki.

Amennyiben a regresszió során figyelembe vesszük az országoként rögzített hatásokat is, láthatóvá válik az ordinátakülönbségek varianciája. Az országhatások ezen kívül azt is megmutatják, hogy az egyes országok  $\beta$ -együttthatója jelentősen különbözik az alaptól (ami ezen regresszió esetében Malawi). Amennyiben jelentős eltérés mutatkozott az  $X$  értékében országoként, a fő független változókat szétbontottuk a kölcsönhatások szerint egyedi országhatásokra és ezeket is beemeltük a regresszióba. Mivel sok szignifikáns kölcsönhatás volt, valószínűsíthető, hogy az  $X$  értékek különböznek egymástól és

### 3 táblázat

#### Határhatások a függő változó rendezett probitok esetében

Ország	Handle Health	Handle Edu	Access Health	Access Edu	Quality Health	Quality Edu	National ID	Shared ID	Enforcement Of	Enforcement 2	Ethnic Treatment	R2	N
Benin	*06** (0,23)*	*06** (0,23)*	*.002 (0,23)*	*028 (0,22)*	*.01 (0,14)*	*.02 (0,25)*	*.12** (0,25)*	*.04 (0,24)*	-.082*** (0,19)	11* (0,22)	-.052*** (0,22)	.0805	1198
Botswana	*036 (0,21)*	.012 (0,21)	.023 (0,22)	-.014 (0,22)	.02 (0,18)	-.014 (0,18)	.007 (0,22)	-.021 (0,22)	.032** (0,2)	.066*** (0,2)	-.035 (0,2)	.01888	1200
Dél-afrikai Köztársaság	*017 (0,13)*	*033** (0,13)	.004 (0,12)	-.013 (0,13)	.01 (0,09)	-.016 (0,09)	.021 (0,14)	-.007 (0,16)	.066*** (0,11)	.038*** (0,12)	-.013 (0,14)	0,0360	2400
Ghána	*009 (0,32)*	-.01 (0,31)	-.019 (0,26)	*071** (0,25)	*.004 (0,18)	-.004 (0,18)	-.03 (0,32)	.028 (0,33)	.039 (0,26)	.137*** (0,07)	.000 (0,3)	.0319	1197
Kenya	*002 (0,14)*	.002 (0,14)	.022 (0,15)	-.002 (0,14)	.017 (0,12)	.006 (0,08)	-.004 (0,08)	.019 (0,17)	-.02 (0,13)	.03 (0,18)	.013 (0,14)	.0293	1277
Lesotho	*038** (0,21)*	.02 (0,21)	*.065** (0,21)	-.02 (0,22)	.019 (0,12)	-.023 (0,23)	-.056 (0,22)	-.043 (0,35)	.034 (0,21)	-.005 (0,21)	-.134** (0,34)	.0279	1161
Madagaszkár	*02** (0,07)*	.005 (0,08)	.008 (0,07)	.012 (0,07)	.011 (0,06)	-.007 (0,07)	-.021* (0,1)	.014 (0,11)	.008 (0,06)	.021* (0,07)	-.021 (0,19)	.0189	1350
Malawi	*.019 (0,27)*	.015 (0,27)	.03 (0,24)	-.008 (0,28)	-.02 (0,14)	.029 (0,15)	-.022 (0,31)	-.057* (0,29)	-.013 (0,24)	-.087** (0,32)	-.055* (0,25)	.0275	1244
Mali	*.043 (0,25)*	.001 (0,25)	.018 (0,2)	-.046* (0,21)	-.014 (0,14)	.018 (0,15)	.021 (0,24)	.015 (0,21)	.013 (0,18)	.069** (0,23)	.002 (0,3)	.0379	1198
Mozambik	*023 (0,21)*	.043** (0,21)	-.026 (0,16)	.029 (0,16)	.011 (0,11)	-.014 (0,15)	.001 (0,22)	.04 (0,23)	.000 (0,16)	.035* (0,17)	-.008 (-.021)*	.0335	1199
Namibia	*066** (0,22)*	.054* (0,22)	.013 (0,22)	*.068** (0,14)	-.012 (0,14)	.01 (0,14)	.042 (0,28)	.038 (0,31)	-.04 (0,2)	.01 (0,24)	-.014 (0,23)	.0335	1199
Nigéria	*043** (0,15)*	-.012 (0,15)	.007 (0,14)	*.064*** (0,15)	-.017* (0,08)	.019* (0,08)	-.039** (0,16)	.02 (0,13)	.037** (0,12)	.015 (0,15)	.02 (0,12)	0,1192	2363
Szenegal	*018 (0,17)*	.024 (0,17)	-.024 (0,15)	.017 (0,15)	-.008 (0,09)	.011 (0,09)	-.007 (0,21)	.004 (0,22)	.01 (0,15)	.04* (0,2)	-.028 (0,2)	.0409	1199
Tanzánia	*048* (0,21)*	.05* (0,25)	.035 (0,21)	-.005 (0,6)	-.016 (0,14)	.005 (0,16)	*.065** (0,26)	.042 (0,49)	.026 (0,19)	.074** (0,26)	-.046* (0,23)	.0302	1304
Uganda	*058*** (0,18)*	.02 (0,19)	.006 (0,16)	-.014 (0,18)	.005 (0,1)	.000 (0,1)	.011 (0,22)	.087*** (0,2)	.079*** (0,15)	.034 (0,27)	-.019 (0,18)	0,181	2400
Zambia	*013 (0,17)*	.022 (0,17)	.026 (0,16)	.022 (0,15)	-.000 (0,1)	.001 (0,1)	-.001 (0,25)	.023 (0,23)	.067*** (0,17)	-.009 (0,24)	-.013 (0,19)	.0334	1200
Zöld-földi szigetek	*033 (0,23)*	.012 (0,23)	.022 (0,2)	-.016 (0,21)	-.017 (0,18)	.000 (0,18)	.062 (0,42)	.052 (0,37)	10*** (0,18)	.012 (0,3)	.09 (0,6)	0334	1256

Megjegyzés: Standard hiba zárójelben. A tesztek a Stata 10.0 programmal végeztük.

Jelmagyarázat: \*\*\*Szigifikáns .001 szinten; \*\*Szigifikáns a .01 szinten; \*Szigifikáns a 0,05 szinten.



ezért a görbe meredeksége is eltérő lesz. A 3. táblázatban mutatjuk be a határhatásokat a negyedik regressziót követően országonkénti bontásban.

Ezek az eredmények igazolják az összehasonlító bánásmód elméletét és az adó-ellentételezés egyes változóit. Ugyanakkor az NPK felőli megközelítést gyakorlatilag egyáltalán nem támasztják alá. Tizenhat ország közül hét esetében az állam egészségügyi politikájának megítélése pozitív, és statisztikailag jelentős hatással volt az adófizetési hajlandóságra (2 és 6 százalék között). Az oktatással kapcsolatos hasonló változó hatása négy országban érte el a statisztikailag jelentős szintet. Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés csak egyetlen országban, Lesothóban mutatott egyértelmű és pozitív kapcsolatot, míg az oktatáshoz való hozzáférés három országban volt jelentős. Összességében tehát azt lehet mondani, hogy néhány ország esetében az adó-ellentételezés elmélete részben igazolódott, legtisztábban a kormány egészségügyi politikája esetén. Az erős nemzeti tudat három ország esetében mutatott statisztikailag szignifikáns kapcsolatot a függő változóval. A három ország közül azonban kettőben – Benin és Nigéria esetében – a kapcsolat negatív előjelű volt, ami ellentétes az elmélet előrejelzéseivel. Ezzel szemben tíz országban a szankciókba vetett bizalom pozitív és statisztikailag szignifikáns hatást mutatott az adófizetési hajlandóságra (1,1 és 13,7 százalék között). A közhivatalnokok adócsalásért járó büntetése hat ország esetében növelte az adófizetési hajlandóságot (3,2 és 10 százalék között). Benin esetében érthetetlen módon a kapcsolat negatív volt. Az etnikai csoportok által tapasztalt diszkriminatív bánásmód négy ország esetében mutatott negatív kapcsolatot a függő változóval.

Az eredmények ismeretében már könnyebb eldönteni, hogy melyik elmélet és annak mely elemei határozzák meg az adófizetési hajlandóságot a vizsgált tizenhét afrikai országban. Ami az adó-ellentételezés elméletét illeti, a legnagyobb hatással az alapvető egészségügyi ellátáshoz és az oktatáshoz való hozzáférés, valamint ezen szolgáltatások fejlődésének megítélése járt az összesített eredmények alapján. Az egyedi regressziók ugyanakkor azt mutatták, hogy ezek a tényezők is csak néhány országban játszanak jelentős szerepet. Az összesített eredmény szerint az egészségügyi politika nagyobb hatással volt, mint az oktatás, bár egyes országokban éppen fordítva volt. Ugyanakkor ezek közül egyik sem okozott jelentős változást. Az eredmények nem igazolják a nemzeti polgári öntudat adófizetési hajlandóságra gyakorolt pozitív hatásait. Az etnikai helyett nemzeti önmeghatározás nem okozott szignifikáns változást az összesített eredményekben, két ország esetében viszont negatív hatással volt a függő változóra. Az összehasonlító bánásmód változói voltak a legnagyobb hatással. Ha egy megkérdezett úgy ítélte meg, hogy az összes hozzá hasonló embernek egyforma büntető szankcióval kell szembenéznie, akkor jelentősen növekedett az adófizetési hajlandóság. Más szavakkal ez a változó járt a legnagyobb határhatással az adófizetési hajlandóságot mérő függő változó növekedésének

valószínűségére. Ez a változó a legtöbb ország esetében szignifikáns hatást mutatott az országonkénti regresszió esetében is. A megfigyeléseket összegezve azt találjuk, hogy míg az adó-ellentételezés és a nemzeti politikai közösség felőli megközelítés csak korlátozott mértékben nyert igazolást, addig az összehasonlító bánásmód elmélete sokkal meggyőzőbb támogatást kapott. Ez utóbbi elméletet korábban nem vizsgálták az adózás szempontjából.

## ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen tényezők határozzák meg az afrikai országok esetében az állami adószedés társadalmi hozzájárulását. Másik néven fogalmazva: mit kell egy államnak tennie ahhoz, hogy az állampolgárok hajlandóak legyenek adózni? Ha az adófizetési hajlandóság az állam legitimitációjának fokmérője, akkor ennek milyen összetevői vannak?

Az adószedési jog kiérdekléséhez, a tanulmányban közölt megfigyelések értelmében, az államnak alapvetően az állampolgárokkal szembeni igazságosságra kell törekednie. Bár az összehasonlító bánásmód elméletét korábban még nem vizsgálták az adózással kapcsolatban, az eredmények azt sugallják, hogy az egyenlő bánásmód az adófizetési hajlandóság egyik fontos feltétele. Az adó-ellentételezés elméletének némelyik eleme szintén igazolást nyert. Az eredmények azt mutatják, hogy nem a szolgáltatásnyújtás hatékonysága – a hozzáférés és a minőség – a legfontosabb, hanem a rezponzivitás. Az államnak bizonyítania kell, hogy figyelembe veszi a szükségleteket, és idővel javítja a szolgáltatások minőségét. Az egészségügy és az oktatás jelentősége országról országra változott, de összességében az egészségügy kérdése fontosabb volt.

Az eredményeket összegezve azt találjuk, hogy az adószedési jog kivívása az állam részéről jelentős szerepvállalást igényel, és a szerepvállalásnak több feltételt is ki kell elégítenie. Az állampolgárok közötti ítélkezéshez az államnak egy bizonyos mértékben felülről kell szemlélnie a lakosságot. A legfontosabb feltétel ugyanis a pártatlanság és az igazságosság – két olyan érték, amely megkérdőjelezheti az elszámoltathatóság és a rezponzivitás szigorú szabályainak pontos követését. Ezzel szemben, amikor az állami szolgáltatások központi szerepet játszanak, a rezponzivitás válik az állampolgárok iránti gondoskodás legfontosabb szempontjává. Ebben az esetben az államnak számos feladatot kell ellátnia. Minden egyes feladat ellátásához külön csatornát kell létrehoznia, és a csatornához tartozó normatív szempontokat figyelembe véve kell érintkeznie a társadalommal.

Ez a tágabb vonatkozású megállapítás egy korábban ismertetett vita szempontjából válik igazán érdekessé. Vajon milyen okokra vezethető vissza az afrikai államok illegitimációja, pontosabban, vajon a távolság vagy az elnyomás jellemzi-e jobban az állampolgárok és az állam viszonyát? Annak ellenére, hogy a kérdést itt nem tudjuk megválaszolni, az eredményeink segíthetnek az afrikai állampolgárok preferenciáinak megértésében. Alapvetően az államtól távolságot/pártatlanságot és rögzített szabályokat/reszponzivitást várnak el a különböző állami feladatok függvényében. Ez az észrevétel segíthet átirányítani a figyelmet a kapcsolat dichotóm megközelítéséről a sokkal specifikusabb szempontok vizsgálatára. Például arra, hogy vajon miért nem képes az állam a strukturálisan kialakított távolságot a kormányzati teljesítmény javítására használni olyan állami feladatok esetében, amelyek előnyt jelenthetnének, vagy amelyek beágyazottsága nem vezetett rezponzívabb szolgáltatásnyújtáshoz.

Az eredmények alapján levont negatív következtetések legalább annyira érdekesek, mint a pozitívak. Az eredmények nem erősítik meg a polgári öntudat és adózás közötti erős kapcsolatot feltételező elméletet. Hasonló módon, az adóellenőrök korrumpálhatósága és az adófizetési hajlandóság közötti összefüggés sem igazolt. Ugyan az eredmények alapján túlzás lenne azt állítani, hogy a korrupció egyáltalán nincs hatással a legitimációra, de megfigyeléseink azt sugallják, hogy az egyes intézmények iránti bizalomvesztés nem minden esetben vezethető vissza a korrupcióra. Lényegesen több erőfeszítésre lenne még szükség ahhoz, hogy megállapíthassuk, pontosan miért és hogyan lesz a korrupcióból a fejlődést akadályozó tényező. Mindenesetre a rendelkezésünkre álló kezdeti megfigyelések alapján nem bocsátkozhatunk további feltételezésekbe.

A washingtoni konszenzus után született munkák vagy teljesen figyelmen kívül hagyják a normatív megfontolásokat, és kizárólag a technikai képességekre összpontosítanak, vagy besűrítik azokat olyan, a „jó kormányzáshoz” hasonló kifejezések mögé, melyek amennyire tágan értelmezhetőek, legalább annyira értelmetlenek. Nagy igény lenne arra, hogy ennél pontosabb és tárgyilagosabb képpel rendelkezünk a kormányzás alkotóelemeiről és a velük járó normatív feltételekről. Az adófizetési hajlandóság vizsgálata ehhez kínál alternatívát. További kutatásokra lenne szükség ahhoz, hogy az állam-állampolgár és az állampolgárok közötti viszonyok bonyolult kapcsolatrendszerit teljesen feltárhassuk.

**Fordította: Palatitz András**

**Az eredetivel egybevetette: Markó Ferenc**

# HIVATKOZOTT IRODALOM

- Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James A. (2001): The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. In: *The American Economic Review*, Vol. 91., No. 5.: 1369–1401.
- Allingham, Michael G. – Sandmo, Agnar (1972): Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. In: *Journal of Public Economics*, Vol. 1.: 323–338.
- Bates, Robert H. (1984): *Markets and States in Tropical Africa*. University of California Press.
- Bayart, Jean-Francois (1993): *The State in Africa: Politics of the Belly*. Longman.
- Bird, Richard – Oldman, Oliver (1990): *Taxation in Developing Countries*. Johns Hopkins University Press.
- Boix, Carles (2001): Democracy, Development and the Private Sector. In: *American Journal of Political Science*, Vol. 54. No. 1.: 1–17.
- Chabal, Patrick – Deloz, Jean-Pascal (1999): *Africa Works: Disorder as Political Instrument*. James Curry – Indiana University Press.
- Cheibub, José (1998): Political Regimes and The Extractive Capacity Of Governments: Taxation in Democracies and Dictatorships. In: *World Politics*, Vol. 50., No. 3.: 349–376.
- Cummings, Ronald G. – Martinez-Vazquez, Jorge – McKee, Michael – Torgler, Benno (2005): *Effects of Tax Moral on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence*. CREMA Working Paper No. 2005.29.
- Englebert, Pierre (2000). *State Legitimacy and Development in Africa*. Lynne Rienner.
- Evans, Peter B. – Rauch, James E. (2000): Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries. In: *Journal of Public Economics*, Vol. 75.: 49–71.
- Fauvelle-Aymar, Christine (1999): The Political and Tax Capacity of Government in Developing Countries. In: *Kyklos*, Vol. 52., No. 3.: 391–413.
- Fearon, James – Kasara, Kimuli – Laitin, David (2007): Ethnic Minority Rule and Civil War Onset. In: *American Political Science Review*, Vol. 101., No. 1.: 187–193.
- Fjeldstad, Odd-Helge (2004): What's Trust For To Do With It? Non-Payment of Service Charges in Local Authorities in South Africa. In: *Journal of Modern African Studies*, Vol. 43., No. 4.: 539–562.
- Haggard, Stephan (1990): *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrialized Countries*. Cornell University Press.
- Hall, Robert E. – Jones, Charles I. (1999): Why Do Some Countries Produce so Much More Output per Worker than Others? In: *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114., No. 1.: 83–116.

- Hlophe, Dumisani – Friedman, Steven (2003): ...And their hearts and minds shall follow...? Tax Collection, Authority and Legitimacy in Democratic South Africa. In: *IDS Bulletin*, Vol. 33., No. 3.: 67–76.
- Gillis, Malcolm – Shoup, Carl – Sicut, Gerardo (1990): *VAT in Developing Countries*. World Bank.
- Gillis, Malcolm (1989): *Tax Reform in Developing Countries*. Duke University Press.
- Gloppen, Siri – Rakner, Lise (2003): Accountability through tax reform? Reflections from Sub-Saharan Africa. In: *IDS Bulletin*, Vol. 33., No. 3.: 30–40.
- Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Mastruzzi, Massimo (2004): *Governance Matters III: Governance Indicators for 1996–2002*. World Bank Policy Research Working Paper 3106.
- Kasara, Kimuli (2007): Tax Me If You Can: Ethnic Geography, Democracy, and the Taxation of Agriculture in Africa. In: *American Political Science Review*, Vol. 101., No. 1.: 159–172.
- Kjaer, Anne Mette (2009): Sources of Local Government Extractive Capacity: The role of trust and pre-colonial legacy in the case of Uganda. In: *Public Administration and Development*, Vol. 29.: 228–238.
- Lederman, Loayza D. N. – Reis Soares, Rodrigo (2001): *Accountability and Corruption: Political Institutions Matter*. World Bank Policy Research Working Paper 2708.
- Levi, Margaret (1988): *Of Rule and Revenue*. University of California Press.
- Lieberman, Evan S. (2003): *Race and Regionalism in the Politics of Taxation in Brazil and South Africa*. Cambridge University Press.
- Mauro, Paolo (1996): Corruption and Growth. In: *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110., No. 3.: 681–712.
- McKelvey, Richard – Zavoina, William (1975): A statistical model for the analysis of ordinal level dependent variables. In: *Journal of Mathematical Sociology*, Vol. 4.: 103–120.
- Moore, Mick (2004): Revenue, State Formation and the Quality of Governance in Developing Countries. In: *International Political Science Review*, Vol. 25., No. 3.: 297–319.
- Persson, Anna (2008): The Institutional Sources of Statehood: Assimilation, Multiculturalism and Taxation in Sub-Saharan Africa. In: *Göteborg Studies in Politics*, Vol. 111., No. 23.
- Rodrik, Dani – Subramanian, Arvind – Trebbi, Francesco (2004): Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. In: *Journal of Economic Growth*, Vol. 9.: 131–165.
- Ross, Michael L. (2004): Does Taxation Lead to Representation? In: *British Journal of Political Science*, Vol. 34.: 229–249.

- Rothstein, Bo – Jan Teorell (2008): What is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions. In: *Governance*, Vol. 21., No. 2.: 165–190.
- Rothstein Bo (2003): Social Capital, Economic Growth and Quality of Government The Causal Mechanism. In: *New Political Economy*, Vol. 8., No.1.: 49–73.
- Sandmo, Agnar (2005): The Theory of Tax Evasion: A Rhetrospective View. In: *National Tax Journal*, Vol. 58., No. 4.: 643–663.
- Scholz, John T. – Lubell, Mark (1998): Adaptive Political Attitudes: Duty, Trust & Fear as Monitors of Tax Policy. In: *American Journal of Political Science*, Vol. 42., No. 3.: 903–920.
- Schumpeter, Joseph A. (1990): The Crisis of the Tax State. In: *The Economics and Sociology of Capitalism*. Szerk.: Swedberg, R. Princeton University Press.
- Stewart, Frances – Brown, Graham – Cobham, Alex (2009): *The Implications of Horizontal and Vertical Inequalities for Tax and Expenditure Policies*. CRISE Working Paper 65.
- Stotsky, Janet G. – Wolde-Mariam, Asegedech (1997): *Tax Effort in Sub-Saharan Africa*. IMF Working Paper 107.
- Tanzi, Vito – Zee, Howel (2000): Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries. In: *National Tax Journal*, Vol. 53., No. 2.: 299–322.
- Thies, Cameron (2004): State Building, Interstate and Intrastate Rivalry: A Study of Post-Colonial Developing Country Extractive Efforts, 1975–2000. In: *International Studies Quarterly*, Vol. 48.: 53–72.
- Thirsk, Wayne R. (szerk.) (1997): *Tax Reform in Developing Countries*. World Bank
- Timmons, Jeffrey F. (2005): The Fiscal Contract: States, Taxes and Public Services. In: *World Politics*, Vol. 57.: 530–567.
- Van de Walle, Nicolas (2003): *African Economies and the Politics of Permanent Crisis 1979–1999*. Cambridge University Press.